UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Bekering in bevindelijk gereformeerde kring. Een psychologische studie

Hijweege, N.M.

Publication date
2004

Link to publication

Citation for published version (APA):
Hijweege, N. M. (2004). *Bekering in bevindelijk gereformeerde kring. Een psychologische studie*. [Thesis, externally prepared, Universiteit van Amsterdam]. Uitgeverij Kok.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:15 Nov 2026

Introductie

De vraag 'of Hij werkzaam is in mijn leven' is niet alleen een vraag, dat is z'n opstaan en zijn naar bed gaan. Het is zijn dagelijkse gebed en zijn dagelijkse leven, in afhankelijkheid van God, dat dat mag gebeuren. (Peter over zijn broer, 1996)

Tot de veelkleurigheid van het Nederlandse protestantisme behoort een stroming, die gekenmerkt wordt door een levensstijl en geloofsbeleving die onderscheiden is van de gangbare. Zij wordt in de volksmond aangeduid als 'zwaar' gereformeerd. Dit 'zware' wordt afgeleid uit de binnen deze stroming gangbare tendens om zich om religieuze redenen niet te conformeren aan het huidige culturele klimaat en om voortdurend zelfreflectie te plegen. In deze zelfreflectie weet een 'zwaar' gereformeerde mens God tegenover zich. 'Zwaar' gereformeerden staan niet lichtvaardig in het leven, ze nemen het inzake de godsdienst en de daarmee samenhangende levenshouding niet licht of gemakkelijk. Tegenover een rechtvaardige God weten zij zich hoe dan ook schuldig.

In wetenschappelijke en journalistieke kring wordt de stroming, sinds het verschijnen van het proefschrift van C.S.L. Janse (1985), aangeduid met de term 'bevindelijk[1] gereformeerd'. In deze benaming wordt gerefereerd aan de prominente plaats die de doorleving van het geloof in deze kringen inneemt. Bevindelijken nemen geen genoegen met een verstandelijk beamen van

[1]Het voordeel dat de aanduiding 'bevindelijken' heeft boven door bevindelijken als negatief ervaren benamingen als: 'zwarte kousenkerken' (Van der Meiden, 1968, 1993, p.10) of 'ultra-gereformeerden' (Van Ruler, 1971, p.13) is dat ze wijst op een welbepaald aspect van de geloofsbeleving, dat bij anderen weliswaar niet afwezig is, maar door de bevindelijken uitzonderlijk benadrukt wordt: de bevinding dat wil zeggen de (affectieve) doorleving en persoonlijke toeëigening van de gereformeerde geloofswaarheden. Het gaat hen om leer én leven.

geloofsdogma's. Ze verlangen naar een persoonlijk geloof waarin geloofsuitspraken doorleefd en toegeëigend worden. Wanneer dit het geval is, wordt het in de religieuze traditie geldende heilsfeit dat Christus is gestorven tot verzoening van zonde, ervaren als: 'de Heere[2] Jezus heeft voor *mijn* zonde op Golgotha geleden[3]'. In uitspraken als deze ligt een wereld van ervaren vervat. Dit ervaren wordt mogelijk gemaakt door en vertaald in een eeuwenoud, tot op heden functionerend, religieus (gereformeerd) kader.

Kerkelijk gezien vormen bevindelijk gereformeerden een stroming binnen de gereformeerde gezindte[4]. De bevindelijke stroming wortelt in de Reformatie (16e eeuw) en de Nadere Reformatie (17e en 18e eeuw). Gemeenten met een bevindelijke inslag worden gevonden in:
- De Nederlandse Hervormde Kerk, met name zij die zich scharen rond 'Het Gekrookte Riet[5]' en de Gereformeerde Bond;
- Christelijke Gereformeerde Kerken (zij die zich scharen rond het blad 'Bewaar het pand');
- Gereformeerde Gemeenten;
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland;
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland (BV);
- Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland;
- Zelfstandige gemeenten van Oud Gereformeerde signatuur (Janse, 1985, p.15, 63).

---

[2] In deze studie zullen we de naamsaanduiding voor God, 'Heer', hanteren zoals deze in bevindelijk gereformeerde kring gehanteerd wordt: 'Heere'. Deze naamgeving voert terug op de Statenvertaling van de Bijbel.

[3] Wanneer men op basis van deze omschrijving meent dat bevindelijk geloofs(be)leven sterk subjectivistisch van aard is, dan dient dit beeld gecorrigeerd te worden. Het individuele verhaal wordt in referentie aan de Bijbel en de traditie door de persoon zelf en anderen 'beoordeeld'.

[4] Tot de gereformeerde gezindte behoren alle orthodoxe groeperingen die zich afgesplitst hebben van de Nederlandse Hervormde Kerk (zie bijlage 1 voor een beschrijving van de kerkhistorische ontwikkelingen). Een uitzondering op deze omschrijving vormt 'de Gereformeerde Bond tot verbreiding en verdediging der Waarheid in de Nederlandse Hervormde Kerk', kort gezegd de Gereformeerde Bond. Deze Bond is een 'organisatie' die bewust binnen de Nederlandse Hervormde Kerk heeft willen blijven. Hoewel kerkelijk gezien hervormd, zijn zij die instemmen met de doeleinden van deze bond, confessioneel gereformeerd (Dekker & Peters, 1989, p.17). Daarnaast vindt men in de Nederlandse Hervormde Kerk de groepering van 'Het Gekrookte Riet'. Deze groepering behoort ook tot de gereformeerde gezindte. Het overzicht van de kerkgenootschappen die behoren tot de gereformeerde gezindte wordt gecompleteerd door toevoeging van de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken aan de gegeven opsomming toegevoegd te worden.
Op één mei 2004 verenigen de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde kerken in Nederland en de Evangelisch Lutherse Kerk zich tot de Protestantse Kerk in Nederland. 'Bezwaarde' Hervormden richten het Comité tot behoud van de Nederlandse Hervormde Kerk op, "een voorspel van een 'noodsynode' van een eigen orthodoxe 'voortgezette hervormde kerk' " (Dros, Trouw 13.02.04).

[5] 'Het Gekrookte Riet' is een tijdschrift dat met name gelezen wordt door hen die zich kerkelijk gezien ter rechterzijde van de Gereformeerde Bond gegroepeerd hebben (Janse, 1993, p.14).

Daarnaast zijn er de thuislezers. Dit zijn mensen die, soms van generatie op generatie, in familie- en soms breder verband preken lezen van De Tale Kanaäns[6] en andere voorgangers, die in hun ogen de zuivere waarheid verkondigen. Zij bekennen zich niet tot een bepaalde kerkgemeenschap, vanuit de overtuiging dat de voorgangers in deze gemeenschappen de ware leer niet (meer) verkondigen. In hun religieuze praktijk, waarin volgens Dros en Sjoer (1994, p.146) het gezin een centrale rol vervult in de bemiddeling van de geloofswaarheden, weten zij zich verbonden met het aloude geloof der vaderen[7].
In het totaal behoren in Nederland ongeveer 300.000 mensen tot de bevindelijk gereformeerde stroming.

In de bevindelijk gereformeerde stroming gaat men uit van de waarde van een leven naar en volgens de Bijbel, de van God afgekeerde levenshouding van de mens, de noodzaak tot bekering en de gelukzaligheid van hen die een ander leven[8] hebben leren kennen. Hoe deze elementen vorm krijgen in het leven van hen die zich tot deze stroming rekenen (of gerekend hebben), illustreren we aan de hand van fragmenten uit interviews met Leen, Johan en Peter[9].

Leen is een man van half in de vijftig. Hij behoort tot de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Hij vertelt over het geestelijk leven van zijn schoonouders. Johan is afkomstig uit de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Hij heeft de overstap naar een lichter kerkgenootschap gemaakt. Peter groeide op in een Oud Gereformeerd milieu. Doordat hij in zijn werk kennismaakte met mensen die tot allerhande andere religieuze en sociale stromingen behoorden, heeft hij, zoals hij het zelf zegt, *het geloof in de enige zuivere waarheid niet vast kunnen houden, zij* [het geloof in de enige zuivere waarheid] *is geworden tot 'beleving van waarheid'*[10]. Daarmee heeft 'het geloof' zijn absolute geldigheid verloren.

Leen.
Toen we getrouwd zijn, zijn we bij mijn schoonvader in gaan wonen. Vader was een echt godvrezend iemand. Die had zelf een zeer nauw leven. Ja, die had nog bij tijden dat hij niet durfde te lachen omdat hij dacht dat hij God daarmee bedroefde... Uit de volle liefde en toewijding van zijn hart gaf hij er om om Gods aangezicht niet te bedroeven, in het minste niet, in zijn woorden niet, in zijn gedachten en werken. Hij was een zeer strikt iemand. Daar heb ik zeer veel van

---

[6] De term Oude Schrijvers verwijst naar gereformeerde theologen uit de 17e en 18e eeuw (zie § 3.2.1).
[7] In deze studie wordt alle groepstaal verbreed afgedrukt, bijvoorbeeld Tale Kanaäns.
[8] Hij doelt hier op een op God gericht en van God afhankelijk leven.
[9] Alle in deze studie gehanteerde namen in cases zijn fictief, de weergave van de cases is voor zover mogelijk geanonimiseerd.
[10] In deze studie worden uit gesprekken afkomstige letterlijke citaten gecursiveerd weergegeven.

geleerd. Dat was van een kennis die dieper lag als van mijn eigen vader, jammer genoeg (gesprek met Leen november 1997).

Leen spreekt over de figuren die van grote invloed geweest zijn op zijn eigen (geloofs)leven. Zijn schoonvader heeft in diens spreken en nauwgezette - van liefde tot God getuigende - levenshouding, bij Leen het verlangen naar *een ander leven* gewekt. Van zijn schoonmoeder leerde hij het minder verzekerde geloofsleven kennen.

Johan.
Je moest gewoon netjes leven, wat de Bijbel inhield natuurlijk.
Kijk ik leef gewoon, dat weet ik zeker, verkeerd. Ik leef niet volgens de Bijbel kijk en dat is toch de bedoeling. En er wordt ons ook altijd gezegd, jullie weten het en je leeft er niet naar en dat is nog erger als iemand die het niet weet. Want er staat ook nog in de bijbel: die het weet en de weg niet bewandelt, die zal met dubbele slagen geslagen worden.
Je probeert om het[11] *weg te cijferen, om het weg te douwen. Want ik lig 's avonds ook wel eens op bed en dan denk je er over en dan denk ik ook, dat doet de duivel bij wijze van spreken, ah je moet er niet aan denken joh, denk aan iets moois. Kijk ik heb een verzameling bromfietsen bij wijze van spreken en ga dan daar over denken. Dat is veel makkelijker en dat probeer je dan ook weer. Zo ongelukkig ben je dan. Dat je het weg wilt cijferen, maar in principe is het,. ja verschrikkelijk dom want je leeft maar één keer, je kunt niet meer terug, je kunt ook niet meer anders. .. en toch doe je het* (fragment uit de documentaire van de NPS: Waar de worm niet sterft. 11-10-1999).

Johan beschrijft het geloofsleven vooral als 'dat wat ons voorgehouden is'. Hij laat de spanning zien tussen de voorschriften (wat zou moeten) en de menselijke wil, die naar het lijkt, zijn eigen gang gaat. Niet de liefde tot God, maar de wet, de angst voor de dood en de onherroepelijkheid van het oordeel over een leven dat door de menselijke wil gestuurd wordt, tekenen het beeld dat hij van het geloof en zichzelf heeft. Beelden van de hel, van *dubbele slagen waarmee de mens geslagen wordt*, maken dat hij 's nachts niet meer slapen kan. Zijn zondigheid - van God afgekeerdheid - blijkt, zo meent hij, alleen al uit het feit dat hij liever over andere dingen denkt dan dat hij zich bewust wordt van de overweldigende gevolgen van zijn verkeerde leven en zich, doordrongen daarvan, tot een ander leven laat roepen.

---

[11] Hij refereert hier aan de angst om verloren te gaan, de angst om in de hel te komen: *Ik heb wel eens gehad dat het me zo aangreep dat ik het gewoon benauwd kreeg en dat ik er uit moest. Dat ik ook niet het bed kon houden. Dat ik dacht als ik nou eens dood bleef bij wijze van spreken. Ja daar word ik echt bang van.* Van de hel heeft hij een heel concrete voorstelling: *er wordt ons voorgehouden, waar de worm niet sterft en waar het vuur niet uitgeblust wordt.*

Peter.
Bij het leven in deze geloofsgemeenschap hoort ook dat je, ook al ben je een onbekeerd en dus een zondig mens, dat je van jou uit al het mogelijke doet. Niet dat je fundamenteel iets zou kunnen doen, maar dat je je in de weg stelt. Dat je je onder Gods woord begeeft, dat je overeenkomstig Gods woord handelt en leeft, dat je daar je best voor doet. Dat is de plicht van ieder mens die met Gods woord in aanraking komt, zo wordt dat beleefd. Dus ook al ben je onbekeerd, dan heb je toch een heleboel verplichtingen die je ook kunt nakomen. Je kunt naar de kerk gaan, je kunt bidden en danken, je kunt eh..... je begeven onder mensen waar je iets van kunt leren, al die dingen. Nou ik denk dat ik dat wel gedaan heb. In die kringen krijgt het betekenis wanneer het, wanneer het van God uit bevestigd wordt, dat je gelooft. Die bevestiging ken ik niet (gesprek met Peter, november 1996).

Peter laat zien dat het in het groepstoebehoren gaat om (meer dan) het beamen van de geloofswaarheden of het zich kleden en gedragen volgens de expliciete gedragsvoorschriften. Bij hem zien we dat groepstoebehoren zit in en tegelijkertijd verder reikt dan de vragen die je stelt, de houding die je aanneemt, de liefde en verbondenheid die je voelt en beleeft tot deze werkelijkheidsbeleving. Reflecterend over het proces dat zich, áán en dóór hem, in zijn leven voltrokken heeft, zegt hij: *Het is als een pak dat al heel lang versleten is en van geen kanten meer past. Maar je loopt er nog steeds mee, je bent zelf de laatste om te zien dat je eruit gegroeid bent. Op een gegeven moment moet je onder ogen zien dat je vanuit een ander denkraam leeft.*

Het leven en beleven van mensen als Leen, Johan en Peter vormde de aanleiding voor deze studie naar bekering in bevindelijk gereformeerde kring. Leen, Johan en Peter zijn gewone mensen. Zij nemen deel aan het dagelijks maatschappelijk verkeer. Wat hen tot object van studie maakt, is dat zij hun doen en laten ijk(t)en aan voorschriften, levenshoudingen, voorkeuren en verlangens, die vorm krijgen door en vorm geven aan hun betrokkenheid op de bevindelijk gereformeerde traditie. Voor mensen als Leen, Johan en Peter betekent dit dat zij zich, bij voortduring, opgeroepen weten om zich te positioneren in het spanningsveld, dat gevormd wordt door a) de onmiddellijke eisen van de concrete profane omgeving en b) de daaraan anti-thetische bevindelijke traditie waarin opgeroepen wordt om in referentie aan een uit de zestiende en zeventiende eeuw stammend devotioneel model verder reikende, meer waardevolle en meer existentiële doelen na te streven.

Probleemstelling

In de bevindelijk gereformeerde geloofstraditie neemt de oproep tot bekering een belangrijke plaats in. Bekering duidt hier niet op een verandering in geloofsinhouden of een verandering in groepslidmaatschap, maar op een verandering in de wijze van geloven. Deze verandering wordt aangeduid als een verandering van spreken óver geloofsinhouden (meer cognitief) naar een spreken

vanuit geloofsinhouden (vanuit ervaring en doorleving, waarbij overigens het kennisaspect niet vergeten wordt). Het door Leen en Johan aangeduide andere leven vraagt om een dergelijke bekering. In en door die bekering gaat men zich steeds meer richten op een leven tot eer van God: de persoonlijke, individuele geloofsrelatie, die uiteindelijk uitmondt in een leven gericht op de eeuwigheid en God, wordt richtinggevend. Daarbij is men wel ín de wereld maar niet ván de wereld.

Vraagstelling

Bekering in bevindelijk gereformeerde kring vormt het object van onderzoek van deze psychologische studie.

De exploratieve vraag die we ons daarbij stellen luidt: hoe structureert de weg der bekering het (geloofs)leven van hedendaagse bevindelijk gereformeerden?

Met de aanduiding de weg der bekering[12] verwijzen we naar het bekeringsmodel, zoals dat theologisch- inhoudelijk is beschreven door de Oude Schrijvers. De beschrijving van deze weg neemt in religieuze beschouwingen, preken, lezingen, tijdschriften en boeken tot op heden een belangrijke plaats in.

Het '(geloofs)leven' duidt hier op het leven en ervaren van individuele gelovigen. Het gaat daarbij zowel om het religieuze (be)leven als om het vormgeven aan het alledaagse leven vanuit betrokkenheid op de bevindelijk gereformeerde traditie.

Onder 'hedendaagse bevindelijk gereformeerden' verstaan we mensen die behoren tot volgende kerkgenootschappen: de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Aan bevindelijk gereformeerden in andere kerkgenootschappen gaan we in deze studie voorbij. We zijn tot deze inperking gekomen, daar de ontstaansgeschiedenis van deze drie kerkgenootschappen tot het begin van de twintigste eeuw dezelfde was (zie bijlage één voor de kerkhistorische ontwikkelingen en bijlage twee voor een nadere typering van de kerkgenootschappen).

De vraag, 'Hoe structureert de weg der bekering het (geloofs)leven van hedendaagse bevindelijk gereformeerden?', wordt als volgt uitgewerkt.

1) We onderzoeken de wijze waarop bekering in bevindelijk gereformeerde kring vorm krijgt en beleefd wordt en hoe dit vanuit een psychologisch perspectief begrepen kan worden. Vijf jaar besteedde de onderzoeker aan participatie, observatie en het voeren van gesprekken. In deze periode werd gezocht naar concepten waarmee de eigenheid van het bevindelijk gereformeerde sociale collectief en de daarbinnen als noodzakelijk geldende bekering beschreven kon worden. Eén en ander is neergelegd in het in hoofdstuk twee beschreven conceptueel kader.

---

[12] Wanneer de weg der bekering wordt weergegeven zoals hier, duiden we het devotioneel model aan. Verwijzen we naar de wijze waarop dit model in het leven van individuen vorm krijgt, dan spreken we over 'de weg'.

2) We bestuderen de wijze waarop een cultureel of religieus model het zelfverstaan structureert. Aanleiding voor deze meer metatheoretische uitwerking van de vraag wordt gevonden in: a) de eigen aard van de bevindelijke bekering (zij duidt een binnen het sociale collectief hoog gewaardeerde geestelijke weg aan die niet vanzelfsprekend vorm krijgt in het leven van alle kerkgangers); en b) de wijze waarop bekering vanuit psychologisch perspectief begrepen wordt, namelijk als een transformatie van het zelf in betrokkenheid op een sociaal medium[13]. Door bekering op deze wijze te benaderen komt de transformatie van het zelf in het middelpunt van de belangstelling te staan. De transformatie van het zelf komt tot stand in de dialectische wijze waarop individueel beleven en religieus model zich tot elkaar verhouden.
De spanning die de tweeledige uitwerking van de vraagstelling met zich meebracht, werd in de fase van verslaglegging gereduceerd door de psychologische benadering van bekering als uitgangspunt te nemen voor de constructie van een heuristisch model (§ 4.4). Met dit heuristisch model pogen we zicht te krijgen op de wijze waarop internalisering van de weg der bekering bijdraagt aan en resulteert in de transformatie van het zelf.

Met deze studie willen we inzicht geven in de aard en de conceptualisering van bevindelijk gereformeerde bekering en de daarmee verbonden levenswijze. Daarnaast beogen we dat het onderzoek een bijdrage levert aan a) de psychologie van de bekering en b) de in de cultuurpsychologie aanwezige kennis over de wijze waarop de zelfervaring van het individu gestructureerd wordt vanuit diens betrokkenheid op een religieus of ideologisch systeem.

Inkadering

Sinds het ontstaan van de psychologie als wetenschap (eind 19e eeuw) is de aandacht uitgegaan naar bekering als een proces waarin het zelf getransformeerd wordt[14]. Aanvankelijk stond de gevoeligheid voor bekering en de aard van deze

---

[13] Voor deze omschrijving van bekering baseren we ons op Hood, Spilka, Hunsberger & Gorsuch (1996, p.176): "Conversion is self-realization or self-transformation in that a person adopts or finds a new self. Moreover, the process occurs within a social medium or context; specifically, religious conversion entails a religious framework within which the transformed self is described, acts and is recognized by others. The fact that conversion may result in new habitual modes of action links any purely intrapsychological processes of conversion to the interpsychological processes that maintain them."

[14] Bij het spreken over bekering als transformatie van het zelf maken we twee kanttekeningen:
1) We verkiezen de omschrijving 'transformatie van het zelf' boven de term 'zelftransformatie' daar het in de bekering gaat om een verandering in de centrale oriëntatie van de mens. Deze centrale oriëntatie wordt veelal gelokaliseerd in 'het zelf'. De term zelftransformatie legt de nadruk op het individu als actor die de transformatie (aan zichzelf) voltrekt. De omschrijving 'transformatie van het zelf' daarentegen legt meer de nadruk op het proces van de verandering.
2) In de psychologie is 'het zelf' op velerlei wijze benaderd en beschreven. De nadere bepaling 'het' lijkt ernaar te verwijzen dat er een entiteit is die correspondeert met 'het zelf'. De positie die wij ten aanzien van het zelf aannemen, beschrijven we in de § 2.2 en § 2..3.

verandering van het zelf centraal. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw nam met name in Amerika het meer sociaal psychologische en sociologische onderzoek inzake bekering naar nieuwe religieuze bewegingen ofwel bekering naar een deviant perspectief een hoge vlucht. In de jaren negentig van de 20e eeuw werd een narratieve benadering van bekering geïntroduceerd. In hoofdstuk één bespreken we in vogelvlucht de belangrijkste thema's in en resultaten van meer dan een eeuw psychologisch onderzoek naar bekering. Drie cases uit het onderzoek zullen in referentie aan het holistische stadia model van Rambo (1993) besproken worden.

In hoofdstuk twee beschrijven we het conceptuele kader, waarin de voortdurende afwisseling van periodes van literatuurstudie, dataverzameling, theorievorming en data-analyse geresulteerd heeft.
Het onderscheid tussen onbekeerde en bekeerde bevindelijk gereformeerden maken we inzichtelijk door gebruik te maken van het door Greenwood (1994a, 1994b) gemaakte onderscheid tussen soorten groepen (sociaal collectieven) en wijzen van groepstoebehoren. Vervolgens bespreken we het door Jansz (1991) bewerkte model van Harré (1983, 1986), waarmee verschillende fasen in de internalisering onderscheiden kunnen worden. Jansz hanteerde dit model om de ontwikkeling van het zelf in de tegenstrijdige aanspraak van twee ideologieën te beschrijven. Het zelf ontwikkelt zich, volgens Jansz, op de grens van publieke opvattingen over 'hoe een bepaald soort persoon moet zijn' en privé-ervaringen. In de dialectiek tussen publieke opvattingen en privé-ervaringen internaliseert het individu de publieke opvattingen, om uiteindelijk te worden tot 'een bepaald soort persoon'. Voor het inzichtelijk maken van de processen die werkzaam zijn in de voor bevindelijk gereformeerde bekering typische verandering van het zelf, komen wij in § 4.4 tot een aanpassing van het door Jansz ontwikkelde model.

In hoofdstuk drie beschrijven we de bevindelijk gereformeerde stroming als een sociaal collectief dat bestaat uit individuen die zich verbonden hebben aan gemeenschappelijk gedragen ordeningen, conventies en afspraken. Dit sociale collectief kent een interne structuur. Deze structuur wordt gelegitimeerd in referentie aan het devotioneel model van de weg der bekering. In hoofdstuk drie beschrijven we zowel de karakteristieke bevindelijk gereformeerde opvattingen betreffende de praktische levensvoering als het devotioneel model.

In hoofdstuk vier werken we het door ons ontwikkelde psychologisch perspectief op de in de weg der bekering veronderstelde verandering van het zelf uit. Het hoofdstuk begint met een beschrijving van de evaluatieve matrix, waarop de voorschriften, afspraken en conventies van het bevindelijk gereformeerde sociaal collectief en de grondstructuur van het devotioneel model terugvoeren. Vanuit de bevindelijk gereformeerde overtuiging dat niet alle kerkgangers bekeerd worden, hanteren we het door Greenwood (1994a) geïntroduceerde concept 'morele carrière', om onderscheid te maken tussen commitment dat gezien moet worden als identificatie met het sociale label en commitment dat van invloed is op het zelf van

het individu. We begrijpen de weg der bekering als een specifieke morele carrière[15] in het bevindelijk gereformeerde sociaal collectief. In deze morele carrière wordt de evaluatieve matrix tot actuele en ervaarbare werkelijkheid. De bevinding speelt hierbij een centrale rol. We omschrijven bevinding als de (affectieve) doorleving en persoonlijke toeëigening van de gereformeerde geloofswaarheden. Hoe de aangedragen werkelijkheidsbeleving tot ervaarbare werkelijkheid kan worden, beschrijven we met behulp van de rollentheorie van Sundén.

Vanuit de notie dat bekering het vormgeven aan een morele carrière binnen het bevindelijk gereformeerde sociaal collectief betreft, komen we tot een fasespecifieke geloofsinhoudelijke invulling van het model van Jansz (1991). Hierbij is aandacht voor: a) karakteristieke kenmerken van internalisering, behorend bij bepaalde punten van de weg; b) de doorwerking van interpersoonlijke processen; c) de verandering in de structuur van het verhaal; d) stimulansen; en e) obstakels in het toeëigenen van de weg der bekering.

Materiaalverzameling

Hoofdstuk vijf is gewijd aan de beschrijving van het proces van dataverzameling en een verantwoording van de (analyse)methode. Daar in hoofdstuk drie (ook) geput wordt uit het materiaal, dat in de loop van het onderzoek verzameld werd, geven we hieronder een vrij uitgebreide beschrijving van de verschillende databronnen en de factoren die van invloed zijn geweest op de wijze van dataverzameling.

Het onderzoek kende (tot op het moment van verslaglegging) een voortdurende afwisseling van periodes van lezen, dataverzameling, theorievorming en analyse. We kunnen in het onderzoek grofweg drie periodes aanwijzen, waarin er sprake was van intensief contact tussen de onderzoeker en de onderzoeksgroep. Aan de constructie van het conceptueel kader ligt informatie uit de eerste twee periodes[16] van dataverzameling ten grondslag

De eerste periode van contact duurde twee jaar (parttime) en was er op gericht de vraagstelling te verhelderen en zicht te krijgen op de methode, die het meest passend zou zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag.
Exploratie van het onderzoeksveld geschiedde door kennis te nemen van een veelheid aan sociologische, theologische, taalkundige en historische studies naar

---

[15] Greenwood (1994a, p.106-112) omschrijft een morele carrière als een potentieel progressieve 'route' voor het vormgeven aan persoonlijke, sociale en maatschappelijke rollen middels welke men reputatie en eigenwaarde kan ontwikkelen en behouden.

[16] In hoofdstuk vijf delen we het onderzoek op in twee fasen. Fase één betreft de eerste twee perioden van materiaalverzameling. Fase twee betreft de derde periode van materiaalverzameling, het gaat dan om de interviews waarvan de analyse in de hoofdstukken zes, zeven en acht beschreven wordt.

het bevindelijk gereformeerde (be)leven[17], deelname aan kerkdiensten, gesprekken met kenners van de bevindelijke stroming en het voeren van voorbereidende gesprekken met bevindelijke gelovigen en enkelen die de stroming verlaten hebben. Op basis van het cultuurpsychologisch perspectief en de resultaten van de eerste kennismaking met de onderzoeksgroep werd gekozen voor een ervaringsnabije kwalitatieve benadering. In een dergelijke benadering wordt de gedragssituatie gedefinieerd volgens de betekenissen die de actoren zelf aan de situatie toeschrijven. De onderzoeksprocedure is zo open mogelijk en er wordt gestreefd naar triangulatie van methoden[18].

De tweede periode van contact bestreek tweeënhalf jaar. Hierin werden intensieve perioden van materiaalverzameling en verslaglegging afgewisseld door perioden van reflectie en literatuurstudie.
De aard van het materiaal, dat verzameld werd, was heel divers. De onderzoeker participeerde in veertig kerkdiensten, poogde met een klein aantal mensen een briefwisseling te onderhouden[19], abonneerde zich op het Reformatorisch Dagblad en de landelijke kerkbladen van de kerkgenootschappen waaruit de respondenten geworven werden, nam een jaar lang deel aan de door de gereformeerde gemeenten aangeboden tweejarige CGO-cursus ' basiscursus godsdienstonderwijs'[20], bezocht vijf avonden van een kerkelijke jongerenvereniging, organiseerde drie groepsbijeenkomsten rond bekeringsgeschiedenissen en bezocht in totaal ongeveer twintig studie-, toog- en zendingsdagen.

---

[17] Sociologische studies van Dekker & Peters (1989); van Dijk (1996); Janse (1985), (1993); Van der Meiden (1968), (1993a), (1993b); Stoffels (1993), (1995); Veerman (1994), (1995) en Zwemer (1994). Theologische studies van Brienen (1978), (1993); Exalto (1984); Graafland (1983), (1987), (1988), (1993), (1994); Quispel (1977) en Van Ruler (1950), (1954), (1971). De taalkundige studie van Van de Ketterij (1972) en historische studies van Bos (1953); Brienen et al, (1983), (1986), (1989), (1990); Exalto et al, (1981); Florijn (1985), (1987), (1991); Op 't Hof (1982), (1987); Hofman (1977); Van Lieburg (1991), (1994); van Rijswijk (1983); SSNR (1995); en Zwemer (1992), (1993).

[18] Dit betekent dat verschillende methoden strategisch gecombineerd worden om meer facetten van de werkelijkheid tegelijkertijd te belichten en op elkaar te betrekken. Kenmerkend voor de te hanteren methoden is, dat zij gericht zijn op directe ervaring met de te bestuderen werkelijkheid, dat wil zeggen op participatie (deelnemen en meebeleven) in die werkelijkheid (Packer & Addison (1989); Ratner (1997); Sanjek (1990); Silverman (1993); Spradley (1980); Wester (1991)).

[19] Voor het verkrijgen van adressen werden twee wegen gevolgd. Onderzoeker meldde zich aan bij de christelijke correspondentieclub (deze weg heeft geen vervolg gekregen) en zette, geïnspireerd door de studie van A. Geels (1991), een advertentie in het Reformatorisch Dagblad. Daarop kreeg ze een vijftiental reacties. Met tien van hen heeft ze meer dan één keer gecorrespondeerd. Dit 'experiment' heeft geen voortgang gekregen. Redenen hiervoor waren de grote tijdsinvestering en het feit dat de onderzoeker in haar eerste contacten niet aan had gegeven wat de reden was waarom zij contact zocht. Na enkele briefwisselingen maakte de onderzoeker melding van haar motivatie, waarop de contacten verbroken werden.

[20] CGO staat voor Cursus Godsdienstonderwijs. De cursus gaat uit van de Gereformeerde Gemeenten. De cursus (feitelijk worden er meerdere cursussen op meerdere niveaus gegeven) stelt zich ten doel studenten op te leiden tot het geven van godsdienstonderwijs op tweedegraadsniveau. Een tweede doelstelling betreft een verdieping van de theologische kennis, die onder meer een toerusting kan zijn voor pastorale werkzaamheden. Men tracht de godsdienstige, culturele en maatschappelijke betrokkenheid van de studenten te bevorderen en te vormen.

De derde periode van contact nam een half jaar in beslag. De onderzoeker voerde gesprekken met vijfentwintig bevindelijk gereformeerden, afkomstig uit de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Oud Gereformeerde Gemeenten, andere kerkgemeenschappen van bevindelijk gereformeerde signatuur en met mensen die de bevindelijk gereformeerde traditie verlaten hadden. De geïnterviewden werden middels de sneeuwbalmethode benaderd (zie hoofdstuk vijf). De resultaten van deze studie komen voort uit de analyse van dertien van de vijfentwintig interviews. De selectie van de interviews verantwoorden we in hoofdstuk vijf.

Analyse van de data

In de hoofdstukken zes, zeven en acht beschrijven we de resultaten van het empirisch onderzoek. Het besproken empirisch materiaal beslaat tien[21] gesprekken met bevindelijk gereformeerden, behorend tot de Gereformeerde Gemeenten, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de Oud Gereformeerde Gemeenten.
Met de analyse van de gesprekken willen we inzicht krijgen in de processen die werkzaam zijn in de transformatie van het zelf, welke plaats heeft in de bevindelijk gereformeerde bekering. Bij de analyse van het interviewmateriaal werden de door Ganzevoort (1998) onderscheiden zes dimensies van het narratieve proces gehanteerd om processen van betekenisconstructie en zelfconstructie zichtbaar te maken., De zes dimensies betreffen a) verhaalachtige structuur, b) perspectief, c) ervaren en verstaan, d) rolverdeling, e) positionering in relaties en f) publiek. Resultaten van deze analyses werden in relatie gebracht met de door ons onderscheiden aspecten van internalisering, zoals beschreven in § 4.4.
De respondenten werden op basis van zelftyperingen betreffende bekering aan verschillende stadia in het heuristisch model (§ 4.4) toegewezen. Stadium één betreft de onbekeerden, stadium twee de 'veranderde mensen' en stadium drie de bekeerden.
In hoofdstuk zes bespreken we de analyse van drie interviews met mensen die zeggen niet bekeerd te zijn. In het model vallen zij in stadium één. Bij de analyse van deze interviews valt op dat deze mensen zich van harte committeren aan het bevindelijk gereformeerde (be)leven. Toch construeren zij hun zelfnarratief niet of slechts in beperkte mate in termen van het devotioneel model. Een belangrijk deel van het hoofdstuk wordt gewijd aan de obstakels in het religieus ervaren en het toeëigenen van de bekering.
Drie geïnterviewden gaven aan dat er in hun leven 'iets veranderd' was. Zij hebben in meer of mindere mate iets ondervonden van Gods werkzaamheid in hun leven. De resultaten van de analyse van deze gesprekken worden in hoofdstuk zeven besproken, als representatief voor het tweede stadium in het heuristisch model. De geïnterviewden geven aan dat zij door predikanten zijn aangemoedigd om maar te

[21] De overige drie gesprekken werden in hoofdstuk één besproken.

handelen 'als-of' zij bekeerd zouden zijn. Zij kregen met andere woorden de aanmoediging om zich voortdurend in relatie tot God te stellen. De waarde van het alsof-handelen in het mogelijk worden van bevinding begrijpen we vanuit de rollentheorie van Sundén. De interviews geven daarnaast zicht op de rol die anderen spelen in de constructie van het zelfnarratief, in termen van het bevindelijk gereformeerde devotioneel model.
In hoofdstuk acht wordt de analyse van vier interviews beschreven. De geïnterviewden presenteerden zich in hun zelfnarratief als bekeerden. Zij vallen in het derde stadium van het heuristisch model. De zelfnarratieven van deze mensen zijn in belangrijke mate gestructureerd in referentie aan het devotioneel model. Het persoonlijk proces van de geïnterviewde valt weg uit het verhaal. Het verhaal van deze geïnterviewden draagt in belangrijke mate bij aan het in het sociale collectief levende beeld van 'de bekering' en 'de bekeerde'.

In hoofdstuk negen evalueren we deze studie. Allereerst gaan we in op de vraag welke bijdrage deze studie heeft geleverd aan de psychologie van de bekering. Hiertoe brengen we de resultaten van het onderzoek in verband met het in hoofdstuk één besproken holistische model van Rambo. Daarna evalueren we het door ons ontwikkelde model. We specificeren de kenmerken van de narratieven die typerend zijn voor de stadia en bespreken de bijdrage die responsiviteit en emplotment hebben geleverd aan het inzichtelijk maken van internalisering. Vervolgens geven we aan op welke wijze, dat wil zeggen langs welke wegen, de weg der bekering het (geloofs)leven van hedendaagse bevindelijk gereformeerden structureert. We sluiten het hoofdstuk af door in te gaan op de methodologische aspecten van de studie.